

оновчтой шийдвэр гаргах. хэлэлцээр хийх, бие бүрэлдэхүүнийг зохион байгуулах ур чадварыг эзэмшсэн байх шаардлагатай.

ТАТВАР ТӨЛӨХӨӨС ЗАЙЛСХИЙХ ГЭМТ ХЭРГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ, ТҮҮНД НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ШАЛТГААН, ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙГ ХИЙСЭН ДҮН шинжилгээ

Г.ЗОЛБОО

ХСИС-ийн Хууль сахиулахын удирдлагын академийн
8032 дугаар дамжааны суралцагч, цагдаагийн хошууч

Д.Энхбаяр

ХСИС-ийн Хууль сахиулахын удирдлагын академийн
Цагдаагийн удирдлага, стратегийн профессорын багийн ахлах
багш, цагдаагийн дэд хурандаа

Хураангуй: Монгол улс дахь татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийн гэмт хэргийн үйлдэгдэж буй хэлбэр, нөлөөлж буй шалтгаан, хүчин зүйлийг тодорхойлж, хэтийн төлөвийг эдийн засгийн прогноз боловсруулах хамгийн өргөн хэрэглэгддэг шууд экстраполяцын аргаар тодорхойлох оролдлогыг хийлээ.

Түлхүүр үгс: Татвар, гэмт хэрэг, нөхцөл байдал, хэтийн төлөв, хууль эрх зүй.

Оршил

Дэлхийн бүх улс орнуудын түүхэнд ч, өнөө үед ч татвар нь төрт улсын оршин тогтнох баталгаа нь болсоор иржээ. Үүнээс үүдэж ихэнх улс орнуудад татварын салбар дахь гэмт хэргийг эрүүгийн бусад гэмт хэргээс нийгмийн хор уршиг үр дагаварын хувьд илүү ноцтой хэмээн тооцдог байна.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд гэмт хэргийн тухай ойлголтыг "Эрүүгийн хуульд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан, нийгэмд аюултай гэм буруутай үйлдэл, эс үйлдэхүйг гэмт хэрэг гэнэ" гэж томьёолсон байдаг.

Харин тус хуулийн 18 дугаар бүлэг "Эдийн засгийн эсрэг гэмт хэрэг"-ийн 18.3-т "Татвар төлөхөөс зайлсхийх"¹ гэмт хэрэг гэж хуульчилсан байдаг.

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэг нь татварын эрх зүйн зөрчлөөс нэлээд тархмал ба аюултай хэлбэр. Энэ нь аж ахуйн нэгжийн татварын хөнгөлөлтийг хууль бусаар ашиглах, хугацаанд нь татвараа эс төлөх ба орлогоо нуух, татвар тооцох ба төлөхөд зайлшгүй шаардлагатай баримт бичгийг эс өгөх

¹ Монгол улсын 2015 оны Эрүүгийн хуулийн 18 дугаар бүлгийн 18.3-т "Татвар төлөгч хувь хүн, хуулийн этгээдийн удирдах, гүйцэтгэх албан тушаалтан татвар төлөхөөс зайлсхийх зорилгоор их хэмжээний татвар ногдох орлого, эд хөрөнгө, бараа үйлчилгээг зориуд худал тодорхойлсон, нуусан"

буюу тухайн уед нь өгөхгүй байх зэргээр илэрнэ.¹ Татвар төлөхөөс зайлсхийх явцад татвар төлөгч нь хуульд заасан арга хэрэгслээр төрийн татварын үүргийг багасгахыг эрмэлзэнэ. Орлого болон татвар ногдох бусад зүйл зэрэг объектын үнийг бууруулах, борлуулалдсан бүтээгдэхүүний өөрийн өртгийг зориуд өсөн нэмэгдүүлэх, баримт бичгийг устгах, өөр өөр банкинд тооцооны хэд хэдэн данс нээж "давхар данс" хөтлөх замаар татвараас зайлсхийх, эд хөрөнгийг түрээслэх замаар нуун далдлах зэрэг нь татвараас зайлсхийж, орлогоо нуун дарагдуулах үндсэн арга болж байна.

Энэ төрлийн гэмт хэргийн нийгмийн хор аюул нь улсын болон орон нутгийн төсөвт орж ирэх мөнгөн хөрөнгийн урсгалыг хааж, улс орны татварын болон төсвийн бодлогод сөргөөр нөлөөлж, улс орны эдийн засгийг мөнгө санхүүгийн аргаар удирдах үр нөлөөг сулруулах, нийгэм, соёл, эдийн засгийн тэргүүлэх бусад салбар, батлан хамгаалах, боловсрол, эрүүл мэндийн байгууллагуудын хэвийн үйл ажиллагааг алдагдуулж, нийгмийг хямрал, тогтворгүй байдалд хүргэх аюултай.²

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэг нь манай улсад дараах хэлбэрээр үйлдэгдэж байна. Үүнд.

1. Татвар ноогдох эд хөрөнгө, бараа, ажил, үйлчилгээ, тодорхой эрх, газар зэргийг зах зээлийн үеийнхээс бага үнээр борлуулсан эсвэл өндөр үнээр худалдан авснаар гэрээ хэлэлцэл хийх;

2. Нягтлан бодогч, нярав зэрэг ажилтнууд, бусад татвар төлөгчидтэй үгсэн хуйвалдаж санхүүгийн анхан шатны болон нягтлан бодох бүртгэлийн баримт материалыг хуурамчаар үйлдэн татвар ногдох зүйлийг нуух, санаатайгаар багасгах, өртөг зардлаа зохиомлоор өсгөж санхүүгийн тайлан тэнцэл, татварын ногдуулалт, төлөлтийн тайланг үндэслэлгүй буруу гаргах;

3. Улсын бүртгэлд бүртгүүлээгүй үйл ажиллагаа эрхлэх, нэмэгдсэн өртгийн албан татвар төлөгчөөр зориуд бүртгүүлэхгүй байх;

4. Импортолсон барааны үнийг гаалийн байгууллагад багаар, нэмэгдсэн өртгийн албан буцаан авалтын үед өндрөөр мэдүүлэх;

5. Хамаатан садан, найз нөхөд болон нас барсан хүний нэрээр бараа материал импортлон борлуулж татварын ногдуулалт, төлөлтийн тайлан гаргахгүй байх, улсын бүртгэл хаяг байршилдаа байхгүй, олдохгүй байх. татварын албанаас дуудсан үед хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ирэхгүй байх.

¹ С.Нарангэрэл "Монголын эрх зүйн англи, орос, латин хадмал эх толь бичиг", УБ., 2015 он. 121 дэх тал.

² <http://www.criminology.mn/post/! 88>

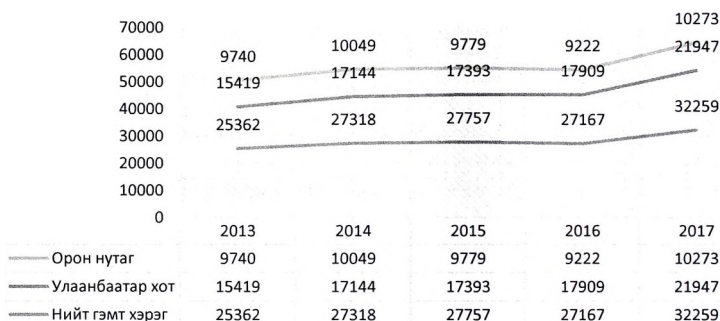
үнэ шилжүүлэх, нимгэн капиталжуулалт зэрэг аргыг ашиглаж олон улсын хэмжээнд татвараас зайлсхийх зэрэг болно¹.

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн нөхцөл байдал

Монгол Улсад сүүлийн таван жилийн хугацаанд 139863^{1 2}, жилд дунджаар 12 орчим мянган гэмт хэрэг бүртгэгдсэн байна. Гэмт хэргийн тоон үзүүлэлт жил ирэх тусам өсөх хандлагатай байна.

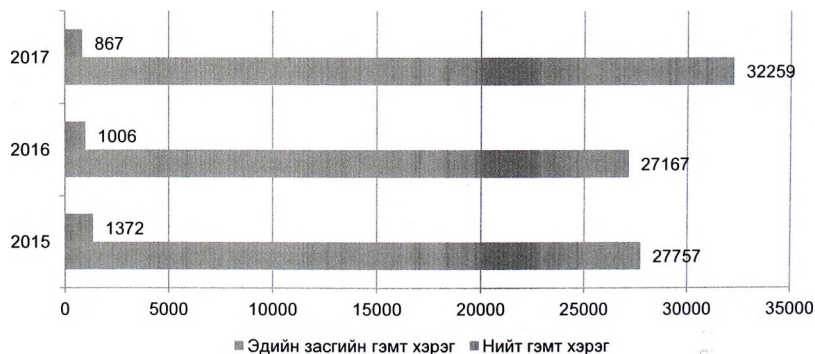
Жилд дунджаар 11655 гэмт хэрэг бүртгэгдсэний 64.2 хувь нь Улаанбаатар хотод, 35.1 хувь нь орон нутагт үйлдэгдсэн байна.

2013-2017 онд бүртгэгдсэн гэмтхэргийн түвшин

2015-2017 оны байдлаар эдийн засгийн гэмт хэрэг сүүлийн 3 жилд 3245, жилд дунджаар 270 орчим гэмт хэрэг бүртгэгдсэн байна.

Нийт болон эдийн засгийн гэмт хэргийн харьцуулалт

¹ Монгол улс дахь гэмт хэргийн цагаан ном-2016., УБ., 2017. 292 дах тал.

²Цагдаагийн Ерөнхий газрын 2008-2017 оны статистик мэдээ.

Монгол Улсад бүртгэгдсэн нийт гэмт хэрэгт эдийн засгийн нийт гэмт хэргийн эзлэх хувийн жин.

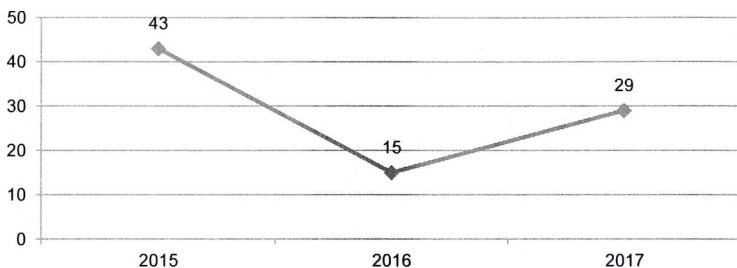

Сүүлийн 3 жилийн хугацаанд эдийн засгийн нийт 3659 гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс 2015 онд 1372, 2016 онд 1006, 2017 онд 867 гэмт хэрэг бүртгэгдсэн байна.¹

Үүнээс харьцуулалт хийхэд 2015 онд эдийн засгийн гэмт хэрэг 91 буюу 7.1 хувиар өссөн бол 2016 онд 366 буюу 26.7, 2017 онд 139 буюу 13.8 хувиар буурсан үзүүлэлттэй харагдаж байна.

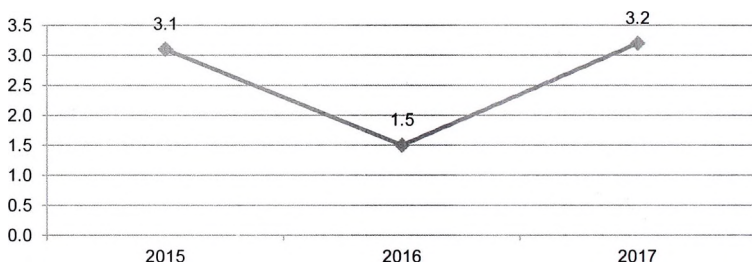

2015-2017 оны байдлаар татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэг сүүлийн 3 жилд 87, жилд дунджаар 8 орчим гэмт хэрэг бүртгэгддэг байна.

Сүүлийн 3 жилийн хугацаанд энэ төрлийн гэмт хэрэг нийт 87 гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс 2015 онд 43, 2016 онд 15, 2017 онд 29 гэмт хэрэг бүртгэгдсэн байна. Үүнээс харьцуулалт хийхэд 2015 онд 38 буюу 46.9, 2016 онд 28 буюу 65.1 хувиар тус тус буурч, 2017 онд 14 буюу 48.2 хувиар өссөн үзүүлэлттэй харагдаж байна.

Монгол Улсад бүртгэгдсэн эдийн засгийн гэмт хэрэгт татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн эзлэх хувийн жин.

Дээрх статистикаас хархад эдийн засгийн гэмт хэрэг түүн дотроо татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн өнөөгийн бодит байдлыг харуулж чадахгүй байна. Учир нь дээрх төрлийн гэмт хэрэг нь ихэвчлэн тодорхой хохирогчгүй, нууц далд аргаар үйлдэгддэг тул эрүүгийн бусад төрлийн гэмт хэргийн адил хэрэг үйлдэгдсэнээр бүртгэгдэх боломжгүй байдаг.

Өөрөөр хэлбэл хууль хяналтын байгууллага энэ хэргүүдийн баримт нотолгоог олж ил гаргаснаар бүртгэгдэж статистик бүртгэлд ордог онцлогтой.

Энэ нь бусад төрлийн гэмт хэргийн гаралт буурах тусам хууль хяналтын байгууллага сайн ажилласан гэж тооцогддог бол эдийн засгийн гэмт хэрэгт энэ байдал эсрэгээр буюу хэргийн гаралт ихэссэн үзүүлэлт нь ажлаа хийж байгааг харуулсан үзүүлэлт хэмээн дүгнэгдэж байгаа юм.

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэгт нөлөөлж буй шалтгаан, хүчин зүйл

Манай улс нь татварын нэг шатлалтай, дунджаар 10 хувийн татварын босго тогтоосон нь дэлхийн бусад улстай харьцуулахад харьцангуй бага татвар авдаг орны тоонд ордог гэж зарим судлаачид үздэг байхад бизнесменүүд манай улс татварын хэмжээ өндөр, татварын давхардлыг тооцоход нэг аж ахуй нэгж дунджаар 35-45 хувийн татвар төлөх болдог нь бага татвартай орны тоонд орохгүй гэдэг.

Манай улсад үйл ажиллагаа явуулж байгаа бүртгэлтэй нийт 163100¹ аж ахуйн нэгж, байгууллагын 80 орчим хувь нь үйл ажиллагаа явуулж орлого олоогүй гэсэн утгатай “Х” тайланг гаргадаг, зарим компани орлогоо янз бүрээр тусгасан 2-3 янзын тайлан, баланс гаргах зэргээр татвараас зайлсхийдэг бол жирийн иргэд ч орлогоо үнэн зөв тайлагнахаас аль болох татгалзаж татвараас зайлсхийхийг оролддог.

Жижиг дунд компаниудын дийлэнх нь 2-3 янзын тайлан баланс гаргадаг, өөрөөр хэлбэл татварын байгууллагад орлогоо нуун дарагдуулсан “Х” тайлангаа гаргаж өгдөг бол хамтран ажиллагч түнш болон банкинд жинхэнэ тайлангаа гаргаж өгдөг жишиг хэдийнээ тогтсон байна.^{1,2}

Татвар төлөхөөс зайлсхийх нэг шалтгаан нь хууль эрх зүйн тогтворгүй орчин Монгол улсын засгийн газраас татвар нэмэх хуулийн төсөл санаачилж эхэлдэг нь хөрөнгө оруулагч нарт ихээхэн эрсдэл учруулдаг. Жишээ нь: 2009 онд алт, зэсийн борлуулалтын орлогоос 68 хувийн татвар авах хуулийг тухайн үеийн Улсын их хурлаас батлан гаргасан нь улсын төсвийн орлогыг бууруулах, хууль бусаар алт, зэсийг улсын хил давахад хүргэсэн бөгөөд 2015 онд татварыг 2.5 хувиар болгон бууруулснаар Монгол банкинд тушаах алт, зэсний хэмжээ өссөн байна.

Мөн нэг шалтгаан нь Татварын өршөөлийн тухай хуулийг 3-5 жилийн давтамжтай батлан гаргаж байгаа нь татвараас зайлсхийх санаатай аж ахуй нэгж байгууллага, ээлжит Татварын өршөөлийн хуулийг хүлээх асуудлыг бий болгож байгаа юм.

Энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд Хууль сахиулах байгууллагуудын үйл ажиллагааны хамтын ажиллагаа чухал ач холбогдолтой юм.

Мөн энэ төрлийн гэмт хэргийг шалгаж шийдвэрлэж буй эрх бүхий субъект эдийн засгийн тусгай мэдлэгтэй байхаас гадна иргэдийн эрх зүйн ухамсар сул, татварын байгууллагын хүнд суртал, авилгад өртөмтгий байдал зэрэг олон

¹ http://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=dt_nso_2600_001

² Монгол улс дахь гэмт хэргийн цагаан ном-2016., УБ., 2017 . 294 дэх тал.

шалтгааны улмаас татвараас зайлсхийх гэмт хэрэг буурах хандлага ажиглагдахгүй улам нуугдмал байдал руу шилжиж байна.

Эцэст нь энэ төрлийн гэмт хэрэгт нөлөөлж буй шалтгаан нөхцлийг нэгтгэхэд татвар төлөгчдийн ухамсар, хууль хяналтын байгууллагуудын хамтын ажиллагаа сул, олон нийтийн хяналтын тогтолцоо бүрдээгүй, хуулийн хэрэгжилт муу, хуулийг хэрэгжүүлэх механизм хангалтгүй зэрэгт олон шалтгааныг нэрлэж болхоор байна.

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн хэтийн төлөв

Эдийн засгийн прогноз боловсруулах хамгийн өргөн хэргэлдэг энгийн аргын нэг нь шууд экстраполяцын арга. Энэ арга нь эдийн засгийн үзэгдэл хоорондын хамаарал, өөрчлөлтийн динамик прогнозын өмнөх үеэр авч судлаад илэрсэн зүй тогтлыг ирээдүйд шилжүүлэн хэрэглэхэд үндэслэсэн байна.

Экстраполяцын арга гэдэг нь динамик эгнээний зарим үзүүлэлтийг ашиглан ирээдүйн түвшинг тооцох арга юм. Үүнийг 2 аргаар тооцдог. Үүнд:

1. Дундаж абсолют цэвэр өсөлтийг ашиглан тодорхойлох.

$$y_2 = y_1 + (\Delta), y_3 = y_2 + (\Delta) \text{ буюу } y_1 + 2(\Delta)$$

$$y_n = y_1 + (n-1)(\Delta)$$

Абсолют цэвэр өсөлтийг дараах байдлаар тодорхойлно.

$$\Delta = (y_n - y_1) / (n-1)$$

2. Өсөлтийн дундаж хурдыг ашиглан тооцно.

$$y_2 = y_1 * T, y_3 = y_2 * T \text{ буюу } y_1 * (T^2, \dots)$$

$$y_n = y_1 * (T^{(n-1)})$$

$$T = \sqrt[n-1]{y_n / y_1}$$

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн ирээдүйн гаралтыг тодорхойлж үзье.

Бүртгэгдсэн гэмт хэрэг:

Он	2013	2014	2015	2016	2017
Гэмт хэрэг	62	81	43	15	29

Сүүлийн 5 жилд үйлдэгдсэн татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн тоон үзүүлэлтийг ашиглан дундаж абсолют цэвэр өсөлтийг ашиглан тодорхойлох аргаар 2018 оны гэмт хэргийн тоон үзүүлэлтийн төсөөллийг гаргая.

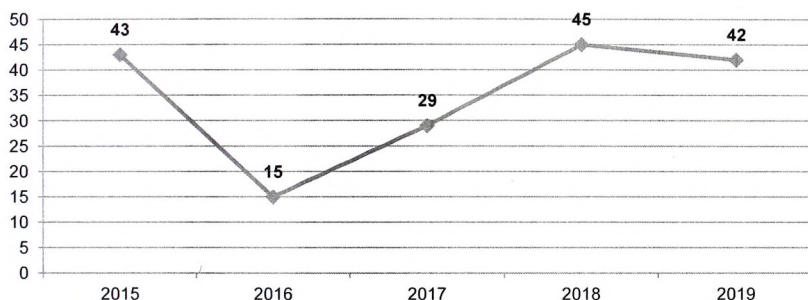
$$\text{Дундаж абсолют өсөлт} = \frac{29 - 62}{5 - 1} = 8.2$$

$y_{2018} = 29 + 2 * 8.2 = 45$ гэмт хэрэг гарахаар урьдчилан таамаглал гарч байна. Үүнээс үндэслэн өсөлтийн дундаж хурдыг ашиглан 2019 оны гэмт хэргийн тоон үзүүлэлтийн төсөөллийг гаргая.

$$\bar{T} = \sqrt[n-1]{\frac{y_0}{y_n}} = \sqrt[4]{\frac{62}{29}} = \sqrt[4]{2.1} = 1.20$$

$y_{2019} = 29 * 1.2 * 1.2 = 42$ гэмт хэрэг гархаар урьдчилсан төсөөлөл гарч байна.

Үүнээс хархад 2018, 2019 онуудад татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэг өсөх хандлага ажиглагдаж байна.

ДҮГНЭЛТ: Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн гол шинж нь нуугдмал хэлбэртэй үйлдэгддэг бөгөөд олон улсын криминологийн судалгаагаар бүртгэгдсэн нэг гэмт хэргийн цаана 3-10 гэмт хэрэг нуугдаж байдаг бол авилга татвараас зайлсхийх гэмт хэргийн цаана тодорхой төрлийн 100 гэмт хэрэг нуугдаж байх бүрэн магадлалтай.

Экстраполяцын аргаар дээрхи төрлийн гэмт хэрэг цаашид өсөх үзүүлэлтэй харагдаж байгаа нь энэ төрлийн гэмт хэрэг нуугдмал түвшинд илрэхгүй байгааг харуулж байна. Бодит жишээ нь 2015 онд батлагдсан өршөөлийн тухай хуулиар ил болсон 36 ихнаяд төгрөгийн орлого бэлхэнээ харуулж байгаа юм.

Цагдаагийн Ерөнхий газраас гаргаж байгаа статистик тоон мэдээ нь татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн өнөөгийн бодит байдлыг харуулж чадахгүй байна. Учир нь дээрхи төрлийн гэмт хэрэг нь ихэвчлэн нууц далд аргаар үйлдэгддэг тул эрүүгийн бусад төрлийн гэмт хэргийн адил хэрэг үйлдэгдсэнээр бүртгэгдэх боломжгүй байдаг. Өөрөөр хэлбэл хууль хяналтын байгууллага энэ хэргүүдийн баримт нотолгоог олж ил гаргаснаар бүртгэгдэж статистик бүртгэлд ордог онцлогтой юм. Энэ нь бусад төрлийн гэмт хэргийн гаралт буурах тусам хууль хяналтын байгууллага сайн ажилласан гэж тооцогддог бол эдийн засгийн гэмт хэрэгт энэ байдал эсрэгээр буюу хэргийн

гаралт ихэссэн үзүүлэлт нь ажлаа хийж байгааг харуулсан үзүүлэлт хэмээн дүгнэгдэж байгаа юм.

САНАЛ: Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийг илрүүлэх, шалгах, хянах үүрэг бүхий татвар, цагдаа, прокурор, шүүхийн байгууллагын үйл ажиллагааны уялдаа холбоог сайжруулж, хууль хэрэгжих нөхцөл бололцоогоор хангах шаардлагатай.

Хууль эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох, үүнд 2017 онд батлагдсан Эрүүгийн хуулинд тухайн гэмт хэргийг үйлдсэн субъектийг зөвхөн байгууллагын нягтлан бодогч, гүйцэтгэх захирал зэрэг хөдөлмөрийн гэрээгээр үүрэг гүйцэтгэж байгаа менежрүүдэд хариуцлага хүлээлгэхээр тусгагдсан нь хуулийн этгээд / үүсгэн байгуулагч, хувьцаа эзэмшигчид/ талаасаа хариуцлагаас мултардаг тогтолцоог харуулж байгаа юм.

Цагдаагийн ерөнхий газрын эдийн засгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх албаны дэргэд тусгайлсан эдийн засгийн мэдлэгтэй алба хаагчдаар бүрдсэн татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийг дагнан мөрдөх тусгай хэлтсийг бий болгох, мөн татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн дийлэнх хувь нь Улаанбаатар хотод үйлдэгдэж байгаа тул Нийслэлийн прокурорын газарт дагнасан хяналтын прокурортой болгох зэрэг саналыг дэвшүүлж байна.

ЦАГДААГИЙН АЛБАНД ХЭРЭГЛЭГДДЭГ УРАМШУУЛЛЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ АЛБА ХААГЧИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ҮР ДҮН, МЭРГЭШЛИЙН ТҮВШИНГИЙН ҮНЭЛГЭЭТЭЙ ХОЛБОГДОХ НЬ

С.БАТБОЛД

ХСИС-ийн Хууль сахиулахын удирдлагын академийн
8022 дугаар дамжааны суралцагч, цагдаагийн дэд хурандаа;

Д.Түмэндэлгэр

ХСИС-ийн Хууль сахиулахын удирдлагын академийн
Удирдахуйн ухааны профессорын багийн ахлах багш,
цагдаагийн ахмад

Хураангуй: Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.1-д: “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна” гэж заасан¹.

Ардчиллын үзэл санаанд тулгуурласан нийгмийн томоохон өөрчлөлт нь Монгол Улс дахь гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцоо, тэр дундаа цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд томоохон шинэчлэлт бий болгосон.

¹ Монгол Улсын Үндсэн хууль. 1992